

О.О. Подобний,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики,
Міжнародний гуманітарний університет,
м. Одеса, Україна

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НЕГЛАСНОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

***Анотація.** У статті, виходячи із сучасних умов максимального наближення оперативно-розшукової і кримінальної процесуальної функцій, порушено питання про наукову проблему визначення таких категорій, як негласне розслідування та оперативно-розшукове забезпечення досудового слідства. Запропоновано авторські визначення вказаних наукових категорій та напрями оперативно-розшукового забезпечення досудового слідства.*

***Ключові слова:** негласне розслідування, оперативно-розшукове забезпечення, досудове слідство, оперативна розробка.*

З віднесенням чинним кримінальним процесуальним законодавством до компетенції слідчого чи не всього інструментарію оперативно-розшукової діяльності є логічним, з одного боку, порушення питання про можливість включення до складу криміналістичної методики розслідування окремих видів злочинів, передусім проявів організованої злочинної діяльності, питань організації і тактики негласного розслідування, які мають своїм витокком окрему оперативно-розшукову теорію оперативної розробки, а з іншого, – кримінальне процесуальне осмислення категорій «негласне розслідування» та «оперативно-розшукове забезпечення досудового слідства».

Загальнотеоретичні проблеми оперативної розробки як окремої організаційно-тактичної форми ОРД закладалися переважно у 80-х – на початку 90-х років минулого сторіччя в працях В.Г. Боброва, Б.С. Богданова, Ю.І. Веселова, А.Ф. Возного, Е.О. Дідоренка, С.С. Овчинського та ін. Серед українських вчених, які пізніше докладно займалися цією проблематикою, необхідно виділити здобутки О.М. Бандурки, О.Ф. Долженкова, І.П. Козаченка [6; 7]. Однак найбільш повно в теоретичному плані, на рівні докторської дисертації ця проблема досліджувалася В.Г. Бобровим [1, с. 3], який оперативну розробку обґрунтував як форму ОРД. Вона, зокрема, дозволяє концентровано використовувати весь арсенал засобів і методів, фіксувати всю корисну в боротьбі зі злочинністю інформацію й конспірувати негласно здійснюваний процес «розкриття» злочинів і розшуку осіб, які їх учинили. За допомогою оперативної розробки стає можливим проникнення в таємниці злочинців, встановлення фактів і обставин, необхідних для їх викриття, отримання інформації, узагальнення якої сприяє вдосконаленню оперативно-розшукової тактики.

Водночас в юридичній літературі проблематиці взаємодії слідчого з працівниками оперативних підрозділів, у тому числі й безпосередньо питанням оперативно-розшукового забезпечення досудового слідства, приділялася значна увага. З позиції кримінального процесу й криміналістики вона досліджувалася В.Д. Берназом, Р.С. Белкіним, Г.Ю. Бондарем, А.Ф. Волобуєвим, Л.Я. Гордіним, А.В. Дуловим, Г.Г. Зуйковим, І.М. Лузгіним, С.В. Мурашовим, М.А. Погорецьким, О.В. Старченком та іншими вченими.

Метою статті є визначення актуальних проблем негласного розслідування й оперативно-розшукового забезпечення досудового слідства та окреслення можливих напрямів їх вирішення.

До прийняття КПК України 2012 р. оперативна розробка сприймалася як комплексна система оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ), здійснюваних оперативними підрозділами в межах заведених оперативно-розшукових справ (далі – ОРС) відносно особи або групи осіб, обґрунтовано підозрюваних у підготовці або вчиненні злочинів, із метою їх попередження або «розкриття», а також відносно злочинців, які переховуються від слідства, суду або відбування кримінального покарання, для їх розшуку й затримання, чи встановлення місця перебування особи, яка зникла безвісти, якщо іншим шляхом досягти цих результатів неможливо або надто важко.

В умовах сьогодення, з прийняттям КПК України (2012 р.) та внесенням змін у Закон «Про ОРД», відбулося максимальне зближення оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної правоохоронних

функцій, що призвело до фактичної імплементації в кримінальне судочинство ОРЗ у формі негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), передбачених главою 21 зазначеного Кодексу. Щодо проблем оперативної розробки, то підставами для проведення ОРД відповідно до вказаних законодавчих змін залишилися «наявність достатньої інформації, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів», лише «про злочини, що готуються та осіб, які готують злочини». Підстави, зумовлені інформацією про тяжкі та особливо тяжкі злочини, вчинені невідомими особами, про осіб, які вчинили такі злочини, якщо відомості про злочини та осіб, які їх вчинили, неможливо отримати в інший спосіб, відповідно до положень КПК України автоматично зумовлюють початок досудового розслідування, яке, водночас, відповідно до рішення слідчого, прокурора, слідчого судді може здійснюватися шляхом проведення НСРД, строк проведення яких є традиційним для ОРД – шість місяців із можливістю продовження до дванадцяти і вісімнадцяти місяців. Проводити НСРД має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або за його дорученням – уповноважені оперативні підрозділи (ст. 246). Причому негласність такого розслідування забезпечується згідно із ч. 2 ст. 253 та ст. 254 КПК, що передбачають порядок, відповідно до якого конкретний час повідомлення особі про те, що відносно неї проводилися НСРД, визначається з урахуванням наявності чи відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя або здоров'я осіб, які причетні до проведення НСРД. Відповідне повідомлення про факт і результати НСРД повинне бути здійснене протягом дванадцяти місяців із дня припинення таких дій, але не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом.

Вочевидь, за таких умов майже повної ідентичності категорій «оперативна розробка» та «негласне розслідування» з урахуванням розширення його суб'єктів оперативну розробку (негласне розслідування) можна визначити як комплексну систему ОРЗ і НСРД, що здійснюється за умов неможливості досягнення її завдань в інший спосіб: (а) оперативними підрозділами в межах заведеної ОРС щодо особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються в підготовці тяжких чи особливо тяжких злочинів, з метою їх попередження або припинення, відносно підозрюваних (обвинувачених), які переховуються від слідства, суду, відбування кримінального покарання, для їх розшуку й затримання, для встановлення місця перебування особи, яка безвісно зникла; (б) слідчим, прокурором, за їх дорученням – оперативними підрозділами, в рамках кримінального провадження щодо особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні вказаних злочинів, а також для забезпечення безпеки працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів, із метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя [8].

Можна сформулювати завдання, що вирішуються в рамках оперативної розробки (негласного розслідування). Основні завдання: 1) попередження або припинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, що готуються; 2) встановлення всіх учасників угруповання, функцій кожного; 3) документування конкретних фактів (епізодів) злочинних дій; 4) запобігання можливості розроблюваних ухилитися від слідства й суду, чинити протидію встановленню істини; 5) забезпечення безпеки учасників оперативно-розшукової діяльності, кримінального провадження, працівників суду й правоохоронних органів, їх близьких. До інших завдань належать: встановлення способів втягнення нових учасників, корумпованих зв'язків, створення системи власної безпеки й організації протидії правоохоронній системі; встановлення факту існування «обшаку», системи розподілу кримінальних доходів, їх легалізації; забезпечення відшкодування матеріальних збитків, завданих діями розроблюваних і їх співучасників; затримання розшукуваних злочинців; виявлення й усунення умов, які сприяють учиненню злочинів. Із цього переліку завдань оперативної розробки та негласного розслідування випливає, що вони за своїм змістом спрямовані на вирішення в цілому завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 КПК України.

Оперативна розробка та негласне розслідування виконують комплексну функцію створення оптимальних умов ефективної реалізації кримінального процесуального доказування на всіх стадіях розслідування злочинів і таким чином забезпечують реалізацію принципу невідворотності покарання за вчинене. Такий підхід додатково підтверджує об'єктивність і обґрунтованість концепції теорії ОРД, підтриманої в теорії кримінального процесу [7, с. 269–270], про те, що вони є самостійними державно-правовими функціями боротьби зі злочинністю та в сукупності складають єдність кримінального судочинства.

В умовах дії КПК України 1960 року догми про доказування як виключно кримінально-процесуальну функцію негативно впливали на практичну діяльність. Унаслідок розпорошеності суб'єктів ОРД і кримінального процесу часто порушувалися принципи повноти, об'єктивності процесу доказування, що переважно реалізовувався не завдяки їх об'єднаним зусиллям, а послабленими можливостями слідчого. Тому оперативна розробка та негласне розслідування як складна форма комплексного застосування ОРЗ

та НСРД повинна використовуватися в тих випадках, коли виключно засобами ОРД, як і гласними кримінально-процесуальними діями, неможливо припинити або розслідувати складні, суспільно небезпечні діяння.

Історично ОРД була одним із засобів кримінально-процесуального пізнання, який розширює пізнавальні можливості останнього [7, с. 270]. З прийняттям КПК України 2012 р. ми, нарешті, стали свідками такого визнання цієї функції, коли оперативно-розшукова діяльність фактично увійшла до складу кримінально-процесуальної в кримінальних провадженнях, з яких розпочато досудове розслідування. Таке становище не нівелює значення оперативно-розшукового забезпечення кримінального провадження, а, навпаки, підносить його на якісно новий рівень, оскільки самостійно ані слідчий, ані прокурор, що очевидно, не зможуть кваліфіковано провести жодного із передбачених КПК України НС(Р)Д. Не вдаючись до дискусії з приводу співвідношення понять «розкриття» та «розслідування» злочинів, акцентуємо увагу на тому, що ОРД та кримінальна процесуальна діяльність в однаковому ступені відповідно до ст. 2 КПК України реалізують вимогу законодавства про забезпечення швидкого повного та неупередженого розслідування і судового розгляду. Саме у зв'язку із цим МВС України в більшості директивних документів постійно підкреслює необхідність підвищення ролі й відповідальності кожної служби Національної поліції в розслідуванні злочинів, комплексного використання із цією метою всіх сил і засобів.

Термін «оперативно-розшукове забезпечення слідства» вперше був сформульований у Вказівці МВС СРСР від 05.12.1984 та в нормативних актах МВС СРСР [9]. У директивних документах МВС України цей напрям діяльності отримав найменування «оперативно-розшукове супроводження кримінального провадження» [10].

Водночас неможливо беззаперечно сприйняти застосування терміну «супроводження». Його використання не зовсім виправдане навіть з етимологічної точки зору, оскільки воно підкреслює лише паралельність, супутність певних дій. Хоча ця ознака наявна в досліджуваному нами явищі, однак його сутність здебільшого розкривається такою активною її формою, як забезпечити або «надати матеріальні засоби, здійснити охорону від небезпеки, гарантувати». Таке розуміння підтверджується й юридичним змістом терміну «забезпечення», зокрема щодо цивільного позову або виконання договірних зобов'язань.

Участь оперативних підрозділів у розпочатому провадженні, хоча й здійснюється відповідно до ст. 41 КПК України в рамках письмового доручення слідчого, прокурора, однак не обмежується лише діяльністю з процесуального закріплення фактичних даних про причетність конкретних осіб до злочинної діяльності. Оперативно-розшукове забезпечення не може зводитися до пасивної функції його супроводження або кваліфікованого виконання окремих НС(Р)Д, а повинно бути таким, що має активно забезпечувальний характер. Відповідно до п. 6 ст. 7 Закону «Про ОРД» оперативні підрозділи, зокрема, зобов'язані забезпечити із залученням інших підрозділів безпеку працівників суду і правоохоронних органів, осіб, які надають допомогу, сприяють оперативно-розшуковій діяльності, осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їх сімей та близьких родичів цих осіб. Повного поглинання оперативно-розшукової функції кримінально-процесуальною об'єктивно відбуватися не може з огляду на більш широкі її завдання поза рамками судочинства, наявність у структурі ОРД інших організаційно-таким форм: оперативного пошуку (кримінальної розвідки) та оперативної розробки з обов'язковими вимогами їх наступальності, безперервності й циклічності.

Викладене дозволяє запропонувати таке визначення досліджуваного інституту теорії ОРД: оперативно-розшукове забезпечення кримінального провадження – це система заходів, переважно негласного характеру, кваліфіковано здійснюваних оперативними підрозділами під керівництвом слідчого та прокурора на стадіях досудового слідства та судового розгляду з метою створення оптимальних умов повного та об'єктивного процесу розслідування, припинення або нейтралізації протидії учасників організованого злочинного угруповання виконанню правоохоронної функції держави та правосуддя, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

У сучасних правових реаліях максимального зближення оперативно-розшукової діяльності і кримінального судочинства стає можливим поставлення наукового питання щодо розгляду негласного розслідування як основного елементу оперативно-розшукового забезпечення досудового слідства, що практично здійснюється у вищезазначених напрямках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бобров В.Г. Правовые и организационные основы оперативной разработки, пути и меры ее совершенствования (вопросы теории и практики) : дис. ... д-ра юрид. наук : 21.00.06 / В.Г. Бобров. – М. : Академия МВД СССР, 1990. – 286 с.
2. Веселов Ю.И. Оперативная разработка преступных групп / Ю.И. Веселов, А.М. Царегородцев. – Омск : ОВШМ МВД СССР, 1982. – 80 с.
3. Возный А.Ф. Основные положения оперативной разработки : обзорная лекция / А.Ф. Возный. – Киев : КВШ МВД СССР, 1973. – 40 с.
4. Овчинский С.С. Оперативная разработка, осуществляемая аппаратами уголовного розыска : учебное пособие / С.С. Овчинский. – М. : МВШМ МВД СССР, 1982. – 87 с.
5. Бандурка А.М. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ / А.М. Бандурка, А.В. Горбачев. – Киев : РИО МВД Украины, 1994. – 160 с.
6. Долженков О.Ф. Оперативно-розысковая діяльність як правоохоронна функція кримінальної міліції / О.Ф. Долженков. – Одеса : НДРВВ ОІВС, 2000. – 134 с.
7. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розыскової діяльності у кримінальному процесі / М.А. Погорецький. – Х. : Арсіс, ЛТД, 2007. – 576 с.
8. Подобный А.А. О единой концепции оперативной разработки и негласного расследования в условиях реформирования оперативно-розыскного и уголовного процессуального законодательства Украины / А.А. Подобный // Оперативник (сыщик). – № 2(35). – 2013. – С. 58–61.
9. О ходе выполнения решения коллегии МВД СССР от 25.10.1983 года «О мерах по дальнейшему улучшению работы следственного аппарата» : Указание МВД СССР от 5 декабря 1984 года № 124 [Втратив чинність].
10. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами внутрішніх справ у попередженні, виявленні та розслідуванні кримінальних правопорушень : Наказ МВС України від 14.08.2012 № 700.

А.А. Подобный. Актуальные проблемы негласного расследования и оперативно-розыскного обеспечения досудебного следствия. – Статья.

Аннотация. В статье, исходя из современных условий максимального сближения оперативно-розыскной и уголовной процессуальной функций, поднят вопрос о научной проблеме определения таких категорий, как негласное расследование и оперативно-розыскное обеспечение досудебного следствия. Предложены авторские определения указанных научных категорий и направления оперативно-розыскного обеспечения досудебного следствия.

Ключевые слова: негласное расследование, оперативно-розыскное обеспечение, досудебное следствие, оперативная разработка.

A. Podobnyi. Actual problems of secret investigation and search operations of providing a pretrial investigation. – Article.

Summary. The article, based on the current conditions of closest approach of operational-investigative and criminal procedural functions, raised the question about the scientific problem of defining such categories as secret investigation and search operations ensuring pre-trial investigation. The author's definitions of the research categories and directions of the operational-investigative provision of pre-trial investigation.

Key words: private investigation, investigative software, investigation of operational development.